

УДК 327.5(477): 930

DOI: <http://doi.org/10.32589/2412-9321.29.2024.301799>

Л. В. ЧУПРІЙ

НДЦ “Інститут соціально-правових та політичних досліджень

імені О. Яременка”, Україна

e-mail: chupriy2006@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7221-5703>

ІДЕОЛОГІЯ РАШИЗМУ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЇЙ ЧЕРЕЗ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація

Метою дослідження є здійснити аналіз ключових засад “ідеології расизму” та намітити шляхи протидії їй зокрема через формування потужної вітчизняної інформаційної політики. **Методологія ґрунтується** на використанні таких методів дослідження: історичний аналіз документів та подій, пов’язаних з походженням та поширенням расизму; соціологічні дослідження, аналіз літератури та інших джерел, що дозволяють проаналізувати концепції та ідеологію расизму, порівняльний метод дослідження, статистичний аналіз даних, математичне моделювання та інші. Комбінація різних методів дослідження забезпечила можливість досягти поставленої мети і завдань. **Наукова новизна.** Визначено основні ознаки “путінізму” у політичному, ідеологічному, соціально-економічному і зовнішньополітичному аспектах. Визначено, що фінансово-ресурсну базу росії становить експорт сировини, нафти, природного газу, вугілля, лісу, а не розвиток новітніх технологій. Розкрито модель управління, яка сформована таким чином, що президент відповідає за реалізацію стратегічного завдання відновлення імперської величі та забезпечення національних інтересів на міжнародній арені, а підпорядкований йому бюрократичний апарат центральної влади включає дві складові – силові та адміністративно-господарські структури, які повинні забезпечувати добробут російського народу і його безпеку. **Результати дослідження.** Доведено, що расизм широко використовується для характеристики політичної ідеології та соціальної практики злочинного режиму Росії в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Підкреслюється, що путінський режим використовує ідеї “особливої цивілізаційної місії” росіян, “старшості братнього народу” та нетерпимості до культурних елементів інших націй у повсякденних справах. Зазначається, що ключовими атрибутами “расизму” є: культ лідера і культ мертвих, корпоративна держава (держава, де економічні питання держави вирішують великі корпорації, підконтрольні владі), міфічне минуле, цензура, теорії змови, централізована пропаганда, а також війна та руйнування. Акцентується увага на тому, що расизм стає загрозливим не лише для України, а й для Європи та світу в цілому, оскільки він пробує втілити оновлені форми фашизму та сталінізму, своєрідний їх симбіоз. Як людиноненавистницька ідеологія, расизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує цю ідеологію.

Ключові слова: агресія росії проти України, расизм, “руській мір”, патріотизм, інформаційні операції. Т. Снайдер, Е. Епплбаум

THE IDEOLOGY OF RACISM AND WAYS OF COMBATING IT THROUGH THE FORMATION OF A PATRIOTIC INFORMATION POLICY

Abstract

The purpose of the study is to analyze the key foundations of the “ideology of racism” and outline ways to counteract it, in particular, through the formation of a powerful domestic information policy. **The methodology is based** on the use of the following research methods: historical analysis of documents and events related to the origin and spread of racism; sociological research, analysis of literature and

other sources that allow analyzing concepts and ideology of racism, comparative research method, statistical data analysis, mathematical modeling and others. The combination of various research methods provided an opportunity to achieve the set goal and objectives.. **Scientific novelty.** The main features of “Putinism” in political, ideological, socio-economic and foreign policy aspects are defined. It was determined that the financial and resource base of Russia is the export of raw materials, oil, natural gas, coal, and forest, and not the development of the latest technologies. The management model is revealed, which is formed in such a way that the president is responsible for the implementation of the strategic task of restoring imperial greatness and ensuring national interests in the international arena, and the bureaucratic apparatus of the central government subordinate to him includes two components – power and administrative and economic structures, which must ensure the well-being of the Russian people and their security. **Research results.** It is proved that racism is widely used to characterize the political ideology and social practice of the criminal regime of Russia in the late 20th – early 21st centuries. It is emphasized that Putin’s regime uses the ideas of the “special civilizational mission” of Russians, the “seniority of the brotherly people” and intolerance to the cultural elements of other nations in everyday affairs. It is noted that the key attributes of “racism” are: the cult of the leader and the cult of the dead, the corporate state (a state where the economic issues of the state are decided by large corporations controlled by the government), a mythical past, censorship, conspiracy theories, centralized propaganda, as well as war and destruction. Attention is focused on the fact that racism is becoming a threat not only to Ukraine, but also to Europe and the world as a whole, as it tries to embody updated forms of fascism and Stalinism, a peculiar symbiosis of them. As a misanthropic ideology, racism promotes any method, including the military, to destroy anyone who does not support this ideology.

Key words: Russia’s aggression against Ukraine, racism, “Russian peace”, patriotism, information operations. T. Snyder, E. Applebaum

Вступ. Сьогодні світове співтовариство переживає складні часи у своєму розвитку, долаючи енергетичні, продовольчі, сировинні, екологічні та інші глобальні проблеми. Останнім часом посилюються загрози геополітичного характеру: міжнародний тероризм; несанкціоноване розповсюдження технологій масового ураження; гостра ситуація у “країнах осі нестабільності” (Сирія, Афганістан, Іран, Північна Корея, Ізраїль-Палестина); транснаціональна злочинність і корупція. В умовах посилення глобальних викликів відбувається трансформація геополітичної конфігурації світу. Баланс сил у світі постійно змінюється, відбувається перерозподіл сфер впливу світових ключових гравців.

Однією із ключових загроз світовій системі безпеки на сьогодні є повномасштабне вторгнення росії в Україну. Загарбники завдали значних руйнувань містам і селам нашої країни, знищуючи критичну інфраструктуру. Але найбільші наші втрати – це людський капітал, оскільки людина – це найвища соціальна цінність.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну загинули близько 10 тисяч цивільних, зокрема понад 500 дітей. Кількість жертв втричі більша, ніж за 8 років бойових дій на сході України. І це на жаль не остаточні цифри. Економіка України переживає також непрості часи, відбувся спад ВВП близько 30%, проте щомісяця в Україну надходять 3 – 4 млрд доларів фінансової допомоги від наших союзників, що дає можливість утримати українську економіку на належному рівні.

Одним із ключових аспектів російської о агресії є також інформаційна боротьба, коли росія намагається нав’язувати мешканцям різних країн власну ідеологію “російського міра”. Відтак потрібно розвінчати всі ті брехливі міфи, які намагається поширювати імперська росія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософський та політичний аналіз особливостей інформаційно-психологічних операцій та ідеології рашизму в останнє десятиліття здійснювався у працях багатьох дослідників. Окремі питання теми в контексті геополітичної ситуації розглядалися в праці П. Гай-Нижника та Л. Чупрія (2016), Збройний конфлікт в Україні розглядався в колективній праці В. П.Горбуліна,

О. С. Власюка, Е. М. Лібанова та О. М. Ляшенка (2014; 2016), економічні аспекти російсько-української війни були предметом розгляду в статті С.Кулицького (2017), геополітичний контекст українсько-російської війни розглядався Р.Безсмертним (2018). Особливості російсько-української війни були предметом ґрунтовного вивчення в монографії (Горбулін, 2017). Проте, в умовах сьогодення тема не втрачає актуальності і потребує ґрунтовного вивчення.

Метою статті є здійснити аналіз ключових засад “ідеології рашизму” та намітити шляхи протидії їй зокрема через формування потужної вітчизняної інформаційної політики.

Для реалізації мети поставлені такі **завдання**: проаналізувати стан наукової розробки проблеми та особливості джерельної бази дослідження; проаналізувати основні інструменти та форми російської пропаганди, включаючи засоби масової інформації, соціальні мережі, державні структури тощо; встановити цілі, які переслідує російська пропаганда, а також оцінити її вплив на формування свідомості та поведінки людей.

Методи та методологія проведення дослідження. Для досягнення мети дослідження були використані такі методи дослідження: аналіз документів і подій щодо привязки до рашизму, аналіз літератури та інших джерел, що дозволяють проаналізувати концепції та ідеологію рашизму; порівняльний аналіз політичних режимів та практик, що засновані на рашистській ідеології. Комбінація різних методів дослідження може допомогти більш повно і глибоко вивчити тему рашизму як політичної доктрини.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. В основі інформаційно-психологічних операцій РФ проти України лежить ідеологія рашизму, яка є на сьогодні одним із найбільш небезпечних викликів, які ставлять під загрозу не лише окремі нації, але й усю людську спільноту. Вона є провідною державною ідеологією в сучасній росії. Ця ідеологія представляє собою руйнівний симбіоз основних принципів фашизму та сталінізму, що виправдовує агресивну геополітику росії.

Російський фашизм, або рашизм, широко використовується для характеристики політичної ідеології та соціальної практики злочинного режиму нетерпимості до культурних елементів інших націй у повсякденних справах. Русифікація, насамперед, слов'янських народів, розповсюджується і на інші нації, що раніше були частинами Російської імперії або СРСР. Використання фальшивого російського православ'я стало моральною панацеєю для нащадків радянських атеїстів.

Щодо відносин з країнами Європи, то росія використовує газові та нафтові ресурси як геополітичний інструмент впливу та навіть тиску. З іншими західними країнами російська влада веде войовничу риторику, наголошуючи на необхідності подолання “англо-саксонського світу”.

Рашизм є загрозою, оскільки він пробує втілити оновлені форми фашизму та сталінізму, своєрідний їх симбіоз. Як людиноненависницька ідеологія, рашизм пропагує будь-які методи, включаючи військові, для знищення всіх, хто не підтримує ідеологію “руського міра”. Небезпека збільшується через те, що рашизм має практичні аспекти як в межах країни, так і в зовнішній політиці.

На нашу думку, ця ідеологія почала активно проявлятися з приходом до влади путіна. Згадаймо його фразу про “розпад Радянського Союзу як найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття”, яку він проголосив у 2005 році чи Мюнхенську промову у 2007 році, де він акцентував увагу на незадоволенні “однополярним світом” під керівництвом Заходу, а отже вже тоді він прагнув до зміни світового порядку і до посилення ролі Росії, яка на його думку, повинна була стати одним із лідерів світу (Кулицький, 2017, с. 47).

На формування ідеології сучасного “рашизму” вплинули також ідеї ряду ультраконсервативних російських інтелектуалів та публіцистів. Серед них виділяється російський філософ та пропагандист Олександр Дугін. Його концепція базується на напівконспірологічній теорії про багатовікове протистояння між “атлантистами” (морськими державами) та “євразійцями” (континентальними сухопутними країнами Європи й Азії) та концепції “руського міра”.

Олександр Дугін переконує, що після Другої світової війни ця боротьба прийняла форму протистояння між США та західними країнами на боці “атлантистів” і Радянським Союзом на боці “євразійців”. За його твердженнями, з 1991 року, після розпаду Радянського Союзу, цей прапор “євразійців” перейшов до Росії.

Олександр Дугін досить активно пропагував ідеї “євразійського світу” та визнання певного “російського цивілізаційного примату”. Його концепції мали значний вплив на деякі верстви російського суспільства та знайшли віддзеркалення в офіційних ставленнях деяких російських урядових чиновників. Думки Олександра Дугіна проявилися у риторичі Володимира Путіна, який виправдовував вторгнення в Україну у 2022 році, вказуючи на необхідність захисту “євразійських інтересів” та збереження впливу Росії на регіон.

Крім Дугіна, ще одним представником російської ідеології, який заперечує суверенітет України, є літературний критик і теоретик альтернативної історії Сергій Переслегін. Він також підтримує ідеї “євразійського світу” і висловлює свої пропозиції і рекомендації для різних країн на своєму сайті “Імперський генеральний штаб”. Сергій Переслегін виступає як прогнозіст і висловлює скептичні оцінки щодо здатності Збройних Сил України контратакувати. В одній з його статей у серпні 2022 року він висловив сумніви щодо того, чи може Україна вважатися справжньою державою та чи українці мають національну мову. Стратегія С. Переслегіна щодо російськомовного населення України включає можливість термінової допомоги останньому або взяття під захист того, що залишиться від країни в найбільш несприятливому випадку.

Ці погляди використав російський диктатор путін, який аргументував ідею “одного народу” зі спільною “давньоруською” мовою XI-XIII століть. Такий підхід, однак, об’єктивні і неупереджені історики вже давно визнали неправдивим.

Подібні погляди на Україну, які виражалися у формі геополітичних концепцій та ідеологічних підходів, не були винятковими серед російських інтелектуалів та філософів у 1990–2000-х роках. Багато осіб, які вважали себе геополітиками, філософами або інтелектуалами, висловлювали подібні думки. Це включало в себе ідеї про “руський світ”, геополітичні претензії до чужих територій, включаючи Україну, та інші концепти, які демонстрували відносно приниження та відмову визнати суверенітет окремих країн. “Руський мир” також, як ми знаємо, був фактично офіційною доктриною Російської православної церкви, яку вона й сьогодні продовжує поширювати. І дуже небезпечно що подібною практикою на території України продовжує займатися Українська православна церква Московського патріархату, яка хоча й заявляє, що нічого спільного на даний момент з Російською православною церквою не має, але насправді й надалі продовжує підтримувати з нею зв’язки і популяризувати ідеї “руського міра” серед українського населення, що є прямою загрозою національній безпеці держави.

На думку українського політолога Олексія Гараня (2005), коріння сучасного “рашизму” і його “провісників” починається ще з радянського періоду. Він стверджує, що ідеологічний спадок від Радянського Союзу і КДБ вплинув на формування світогляду Володимира Путіна.

За словами О.Гараня (2005) в Радянському Союзі навчали, що основними ворогами є західний імперіалізм, єврейський сіонізм, китайський маоїзм та український буржуазний націоналізм. Ці погляди, на думку політолога, визначили ідеологічний курс Путіна. Політолог нагадує про вислів Михайла Горбачова, ліберально налаштованого радянського керівника, який у 1980-х роках заявляв, що “Харьків – російське місто”. Також він вказує на статтю Олександра Солженіцина “Як нам розбудувати Росію” (Nagan, 2005). За словами О. Гараня, радянська ідеологія, яка формально прикривалася словами братерства, насправді була русифікаторською, і її небезпечні наслідки можна відстежити в сучасному “рашизмі”. І хоча в етапі Перебудови були спроби переосмислити цю ідеологію, за часів Путіна ситуація, за словами Гараня, знову повернулася на круги своя (там само).

Інший дослідник та критик Марк Липовецький пропонує розглядати “рашизм” як культурний феномен і пов’язує його з тенденцією до порядку, яка в Росії, за його словами, отримала авторитетну підтримку з середини 2000-х років. Згідно з Липовецьким, концепція порядку в Росії стала інтерпретуватися у глобальних термінах, де Європа і Америка “руйнують світовий порядок та систему моральних цінностей” через підтримку сексуальних меншин, нетрадиційних релігійних вірувань тощо, а Росія виступає за його “збереження і охорону”.

Автор вказує, що у путінській росії “розламування” світового порядку пов’язують із західною постмодерною фазою розвитку культури. За його словами, ця фаза характеризується захистом прав етнічних, сексуальних та інших меншин, ідеями фемінізму, відстоюванням свободи слова та релігії (Гундорова, 2011, с. 24). Подібні погляди сьогодні спостерігаються в деяких ісламських, азійських країнах і навіть на Заході, де існують консервативні групи та індивіди, які виступають проти ліберальних цінностей. Слід згадати “трампістів” в США, виборців Марін Ле Пен у Франції, електорат “Альтернативи для Німеччини” та прихильників керівної партії Віктора Орбана в Угорщині.

Проте важливо відрізнити політичні та ідеологічні рухи, які виступають за консервативні цінності, від тих рухів які переходять до агресивних військових дій. Тільки путінська Росія відзначається тим, що використовує свою ідеологію та погляди на цінності як підставу для агресивної війни та втручання в суверенні справи інших країн, зокрема, проти України.

Отже, М.Липовецький вбачає в “рашизмі” визначений світогляд, який знайшов підтримку в Росії і виник, за його словами, в контексті реакції на західні ліберальні цінності і тенденції (там само, с. 25).

В західному суспільстві термін рашизм повчав активно використовувати Тімоті Снайдер, який в своїй книзі “Криваві землі: Європа між Гітлером і Сталінін” (2011) звернув увагу на трагічні події в історії України між 1933 і 1945 роками. Автор досліджував втрати українського населення внаслідок голодомору, політичних репресій, терору Гітлера та Сталіна. Книга розглядає ці події як частину більшої історії Європи та наголошує на важливості історичної пам’яті та розуміння трагедій минулого.

Т. Снайдер продовжив свою роботу і звернув увагу на сучасні події, зокрема на конфлікт в Україні та російське втручання. Він вважає, що росіяни спотворювали реальність і закликали до розпалювання ненависті (“шизофашизмом”). Але на його думку українці правильніше це називають “рашизмом”, який є концептуалізацією світогляду Путіна (Snyder, 2019). На думку дослідника, українці значно раніше від західних аналітиків окреслили появу фашистських тенденцій у росіян.

Інша американська дослідниця Anne Applebaum також підкреслює, що термін “фашизм” в неповній мірі може описати те що відбувається в нинішній

Росії. Зокрема дослідниця вказувала : “Мені не подобається термін фашизм у російському контексті. Лише з однієї причини: бо він нагадує більшості людей у світі про Голокост і масове вбивство євреїв. Це відвертає увагу. Слово “рашизм” тут доречніше, бо воно вказує, що ми маємо справу з особливою російською версією ідеології винищення – і відтак цей термін конкретніший і корисніший” (Anne Applebaum, 2023).

Щодо сучасних реальних проявів втілення ідеології рашизму, то ними є розгортання російською федерацією локальних конфліктів на територіях суверенних держав, що колись входили до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Серед таких конфліктів можна вказати Придністровський конфлікт 1990 року (Молдова), першу російсько-чеченську війну 1994–1996 років, другу російсько-чеченську війну 1999–2009 років, російсько-грузинську війну 2008 року (Грузія) та російсько-українську війну, що триває з 2014 року (Україна).

Ще за часів чеченської війни, лідер чеченського народу Дж. Дудаєв говорив про такі риси російського імперіалізму, які ми сьогодні називаємо як “рашизм”: тактика випаленої землі, знищення всього як основний принцип дії; шизофренічна форма манії панування над світом; рабська психологія; паразитування на фальшивій історії, на окупованих територіях і на пригноблених народах; постійний політичний, правовий та ідеологічний тероризм (How modern Russia draws on fascist ideology, 2023).

Як відомо, рашизм відкидає принцип “сили права”, але активно пропагує “право сили”, порушуючи елементарні права та свободи людини, міжнародні норми, підтримуючи самовладдя та насильство, ігноруючи національний суверенітет сусідніх країн, відкрито критикуючи та принижуючи нації та народи колишнього СРСР через демонстративне заперечення їх існування та намагання русифікувати їх.

Надзвичайно небезпечною є масова пропаганда, яку рашизм ширить не лише в Росії, але й по всьому світу в рамках ПІСО. Відкрите перекручування та вигадкування фактів, поширення грубої неправди та маніпуляції хворобливих уявлень, зокрема щодо причин військової агресії проти України, є характерними прийомами російських засобів масової інформації. Загалом, російська влада використовує цю пропагандистську методикку завжди – вона успадкована ще від часів Золотої Орди, була розроблена в радянські часи і покращена теперішнім кремлівським режимом. Ця ідеологія рашизму також активно поширюється і у сфері зовнішньої політики, де використовується комплекс засобів для протистояння цивілізованому світу. Це включає: систематичне порушення норм міжнародного права; акти агресії та тероризм, геноцид та інших злочини проти людяності, що порушують міжнародний порядок та безпеку; втручання у внутрішні справи інших країн через кампанії дезінформації, активну пропаганду, підкуп політиків, громадських діячів та журналістів, формуючи проросійську опозицію; використання нових методів війни, зокрема кібернападів та інших інноваційних методів ведення війни для досягнення своїх політичних цілей; захист авторитарних режимів у світі, що допомагає їй зміцнювати свої позиції на міжнародній арені (Гай-Нижник & Чупрій, 2014, с. 49).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Відтак в умовах посилення зовнішніх загроз та викликів для України зокрема продовження повномасштабної агресії з боку Росії, дуже важливим є формування ефективної інформаційної політики держави, зокрема й ефективних ПІСО, які будуть спростовувати всі російські історичні та політичні міфи та сприятимуть формуванню україноцентричної національної ідентичності.

Відтак для остаточного подолання рашизму потрібне ще посилення спільних зусиль націй країн цивілізованого світу. Дії міжнародної коаліції для підтримки України у війні з Росією можуть бути спрямовані на наступне:

- Забезпечення Збройних Сил України різноманітною і ефективною зброєю в достатній кількості для опору російській агресії та звільнення тимчасово окупованих територій. Це може включати якісне та кількісне поповнення озброєння, а також технічну та інформаційну підтримку.

- Застосування системних та принципових міжнародно-правових механізмів для забезпечення реалізації комплексу санкцій економічного та політико-правового характеру щодо Росії. Це може включати обмеження торговельних відносин, фінансові санкції та інші заходи тиску на російський режим.

- Активне ведення протипропагандистської кампанії на національних та глобальних рівнях для протистояння російській пропаганді. Це включає розкриття фальшивих інформаційних кампаній, зміцнення інформаційної безпеки та підтримку незалежних медіа, формування ефективної політики в сфері історичної пам'яті.

- Для протидії брехливим наративам російської пропаганди потрібно реалізувати також потужну політику пам'яті та посилювати національно патріотичне виховання молоді. Створення національних "місць пам'яті", таких як Пантеон національних героїв та меморіали пам'яті, є важливим елементом процесу формування національної ідентичності та утримання пам'яті про історичні події. Вони сприяють утриманню зв'язку між сучасністю та минулим, а також висвітлюють жертви та подвиги тих, хто боровся за свободу та незалежність.

- Потрібно також формувати історичні Ютуб-канали і такі проекти можуть відігравати важливу роль у популяризації правдивої історії серед різних шарів суспільства, особливо серед молоді. Вони дозволяють доступно та цікаво представляти історичні факти та контекст, висвітлюючи їх значення для сучасності.

- Укладання прізвищ загиблих мирних мешканців на меморіалах та визначення місць, які найбільше постраждали від окупації, є важливим кроком для вшанування пам'яті та висловлення пошани до всіх тих, хто постраждав від конфлікту.

Усі ці ініціативи спрямовані на зміцнення національної свідомості, підвищення патріотизму та формування активного ставлення до власної історії та культури.

ЛІТЕРАТУРА

- Безсмертний, Р. (2018). Українсько-російська війна: геополітичний контекст. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2, 13–21.
- Гай-Нижник, П. П., Чупрій, Л. В. (2014). Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*, 84 (5), 48–53.
- Гай-Нижник, П. П., Чупрій, Л. В. (2016). Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов. *Українознавство*, 4, 103–121.
- Горбулін, В. П., Власюк О. С., Лібанова, Є. М., Ляшенко, О. М., Л. В. (2014). Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*, 84 (5), 48–53.
- Горбулін, В. П., Власюк О. С., Лібанова, Є. М., Ляшенко, О. М., Л. В. (2016). Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики. *Суспільно-політичні процеси*, 3, 61–86.
- Горбулін, В.П.(ред) (2017). *Світова гібридна війна: український фронт*. Київ: НІСД.

- Гундорова, Т. (2011). Внутрішня колонізація – повторна колонізація. *Критика*, 9–10, 23–26.
- Кулицький, С. (2017). Гібридна війна Росії проти України: економічний вимір. *Україна: події, факти, коментарі*, 10, 43–54.
- Морфінов, С. (2022). “Рашизм”: історія “російського фашизму” від теорії Дугіна до ідеології “Брата-2”. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>
- Снайдер, Т. (2011). *Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія*. Київ: Грані-Т.
- Applebaum, A. (2023). *The West Must Defeat Russia*. https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/11/us-ukraine-support-putin-defeat/675953/?utm_source=feed
- Haran, O. (2005). More than Neighbours. A search for new paradigm of relations between the EU and Ukraine. *Enlarged EU Enlarged Neighbourhood. Perspectives of the European Neighbourhood Policy*. Peter Lang AG, European Academic Publishers, Bern.
- How modern Russia draws on fascist ideology (2023, 10 november). *News*. <https://english.nv.ua/nation/how-modern-russia-draws-on-fascist-ideology-50367465.html>
- Snyder, T. (2019). *We Should Say It. Russia Is Fascist*. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>

REFERENCES

- Bezsmertnyi, R. (2018). Ukrainsko-rosiiska viina: heopolitychnyi kontekst. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 2, 13–21.
- Hai-Nyzhnyk, P. P., Chuprii, L. V. (2014). Natsionalni interecy, natsionalni tsinnociti ta natsionalni tsili yak ctруктуроformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky. *Hileia: naukovyi visnyk*, 84 (5), 48–53.
- Hai-Nyzhnyk, P. P., Chuprii, L. V. (2016). Rosiisko-ukrainska viina: osoblyvosti rozviazannia viiskovo-politychnoho konfliktu na Skhodi i Pivdni Ukpainy za suchasnykh heopolitychnykh umov. *Ukrainoznavstvo*, 4, 103–121.
- Horbulin, V. P., Vlasiuk O. S., Libanova, Ye.M., Liashenko, O.M., L.V (2014). Natsionalni interecy, natsionalni tsinnociti ta natsionalni tsili yak ctруктуроformuiuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky. *Hileia: naukovyi visnyk*, 84 (5), 48–53.
- Horbulin, V. P., Vlasiuk O. S., Libanova, Ye.M., Liashenko, O.M., L.V (2016). Zbroinyi konflikt v Ukraini u terminakh heopolityky. *Suspilno-politychni protsesy*, 3, 61–86.
- Horbulin, V. P. (red) (2017). *Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front*. Kyiv: NISD.
- Hundorova, T. (2011). Vnutrishnia kolonizatsiia – povtorna kolonizatsiia. *Krytyka*, 9–10, 23–26.
- Kulytskyi, S. (2017). Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: ekonomichniy vymir. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, 10, 43-54.
- Morfinov, S.(2022). “Rashyzm”: istoriia “rosiiskoho fashyzmu” vid teorii Duhina do ideolohii “Brata-2”.<https://www.bbc.com/ukrainian/features-63072100>
- Snaider, T. (2011). *Kryvavi zemli: Yevropa pomizh Hitlerom ta Stalinym: monohrafiia*. Kyiv: Hrani-T.
- Applebaum, A. (2023). *The West Must Defeat Russia*. https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2023/11/us-ukraine-support-putin-defeat/675953/?utm_source=feed
- Haran, O. (2005). More than Neighbours. A search for new paradigm of relations between the EU and Ukraine. *Enlarged EU Enlarged Neighbourhood. Perspectives of the European Neighbourhood Policy*. Peter Lang AG, European Academic Publishers, Bern.
- How modern Russia draws on fascist ideology (2023, 10 november). *News*. <https://english.nv.ua/nation/how-modern-russia-draws-on-fascist-ideology-50367465.html>
- Snyder, T. (2019). *We Should Say It. Russia Is Fascist*. <https://www.nytimes.com/2022/05/19/opinion/russia-fascism-ukraine-putin.html>